

University of Groningen

Aan tijd gebonden

Keizer, Jimme Andries

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1988

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Keizer, J. A. (1988). Aan tijd gebonden: over motivatie en arbeidsvreugde van predikanten Groningen: s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

SAMENVATTING

Het predikantsberoep is de laatste decennia sterk veranderd. Was het vanouds een professie met een duidelijk gezicht, zowel binnen de kerk als daarbuiten, thans verkeren predikanten in onzekerheid over de wijze waarop zij vorm en inhoud moeten en kunnen geven aan hun functie. In plaats van te kunnen terugvallen op een duidelijke rol en taak in kerk en samenleving, worden zij teruggeworpen op zichzelf. Zij moeten zelf keuzes maken. Het komt steeds meer aan op het draagvlak dat de predikant in zichzelf vindt. De beschikbare gegevens suggereren dat predikanten, ondanks de bezinning die met name in praktisch-theologische kring voortdurend plaatsvindt op de mogelijkheden van een eigentijds predikantschap, in toenemende mate in problemen verkeren.

In deze studie onderzoeken we het feitelijke functioneren van predikanten: hoe ziet de tijdsbesteding van predikanten er uit, welke factoren in de persoon en in de situatie oefenen invloed uit op het handelen, in hoeverre is er sprake van (dis)satisfactie en wat zijn de condities waaronder predikanten hun werk momenteel wel met voldoening verrichten? We stellen deze vragen omdat inzicht in het feitelijk functioneren en in de factoren die daarop van invloed zijn, wellicht door predikanten zelf kan worden ervaren als een verheldering van hun werksituatie, en door degenen die vanuit kerkelijke beleidsorganen en opleidingen een zekere verantwoordelijkheid dragen voor de begeleiding en vorming van predikanten, als een empirische bijdrage aan het werk dat zij verrichten en de keuzes die zij daarbinnen hebben te maken. De onderzoeksgroep bestaat uit Gereformeerde en Nederlands Hervormde predikanten in de provincies Groningen, Friesland en Drenthe.

Twee vragen staan in deze studie centraal: wat doen predikanten en op welke wijze oefenen de eigen motivatie en de omstandigheden waaronder zij werken, invloed uit op de keuzes die zij maken ten aanzien van de inhoud en omvang van hun tijdsbesteding?, en: onder welke condities kan men als predikant met voldoening werken? Het conceptuele model voor dit onderzoek is gebaseerd op het verwachtingstheoretische motivatiemodel. Er wordt van uitgegaan dat de tijdsbesteding van een predikant kan worden opgevat als een compromis tussen de motivatie van de predikant en de mogelijkheden die de predikant in zijn werksituatie waarneemt, om tijd te besteden aan taken die hij belangrijk vindt en niet aan taken die hij onbelangrijk vindt. Voorts wordt verondersteld dat de mate van tevredenheid met het werk samenhangt met de tijdsbesteding en met een aantal omstandigheden in de eigen werksituatie.

Hoe ziet de gemiddelde werkweek van een predikant er uit? De predikanten hebben ten aanzien van een twintigtal taken aangegeven, door middel van tijdschatting, hoeveel tijd zij daaraan gemiddeld besteden. Zij blijken werkweken te maken van ongeveer 58 uur: Gereformeerden: 59,6 uur, en Hervormden: 56,1 uur. De spreiding is dermate groot dat sommige predikanten een twee keer zo lange werkweek maken als anderen. Over een langere periode gezien is het takenpakket van predikanten omvangrijker geworden, met name door toenemende aandacht voor taken op het vlak van de gemeente-opbouw. Tegelijkertijd is de werkweek qua omvang enigszins teruggelopen. Vergelijking van onze onderzoeksgegevens met gegevens uit 1968, wijst uit dat predikanten meer tijd zijn gaan besteden aan gemeente-opbouw ten koste van eigen studie en be-

zinning.
het licht
het total
Doen pr
kanten o
pastoraa
tuur aan
Uit het
hang in o
predikan
uitkomst
Gereform
te van o
Gereform
spelen.

Welke r
wachting
in enkele
de relatie
aan bepa
De vraag
lijken se
doelen s
de groei
Voorzov
commun
dikanten
het bevo
ken aan
woordeli
blemen.
Wat de r
treft, han
roepings
een roep
kene zijn
de geme
Wanneer
de tijdsb
vloed te
viteiten l
vervuller
de keuze
van taker

In hoeve

zinning. Een analyse van de onderliggende structuur in de tijdsbesteding, brengt aan het licht dat er sprake is van weinig samenhang tussen de verschillende taken binnen het totale takenpakket. De tijdsbesteding maakt een versnipperde indruk.

Doen predikanten dat wat zij zelf belangrijk vinden? Uit de resultaten blijkt dat predikanten de taken die de meeste tijd vragen ook het belangrijkste vinden (kerkdiensten, pastoraat en catechese). In deze belangrijkheidscores treffen we een duidelijker structuur aan dan in de tijdsbestedingsgegevens.

Uit het gebrek aan samenhang in de tijdsbestedingsgegevens en de geringe samenhang in de belangrijkheidscores, kan geconcludeerd worden dat er zich geen duidelijk predikantsmodel aftekent. Predikanten kiezen hun eigen takenpakket. Wel tenderen de uitkomsten in de richting van een verschil in predikantsconcept tussen Hervormde en Gereformeerde predikanten. Binnen het Hervormde 'concept' treffen we een grotere mate van onafhankelijkheid en zelfstandigheid aan ten aanzien van de gemeente. In het Gereformeerde 'concept' lijkt het begrip 'dienst aan de gemeente' een belangrijke rol te spelen.

Welke rol vervult de motivatie in het werk van predikanten? In de lijn van het verwachtingstheoretische motivatiemodel hebben we het begrip motivatie uiteengelegd in enkele met elkaar samenhangende componenten: de waardering voor werkdoelen, de relatie tussen de inzet zelf en de verwachting dat inzet zal leiden tot of bijdragen aan bepaalde gewaardeerde doelen, en normen.

De vraag naar doelen in het werk lijkt voor predikanten problematisch te zijn. Zij lijken slechts in zeer beperkte mate over hun eigen werk te denken in begrippen als doelen en resultaten. Veeleer zijn zij geneigd hun activiteiten te zien als bijdragen aan de groei en ontwikkeling van gemeenteleden afzonderlijk en de gemeente als geheel. Voorzover zij doelen formuleren, zijn dit open doelen, gericht op het bevorderen van communicatie. In deze studie hebben we een viertal mogelijke werkdoelen aan de predikanten voorgelegd: het bevorderen van de eenheid en saamhorigheid in de gemeente, het bevorderen en opbouwen van het persoonlijk geloof van gemeenteleden, het werken aan de eigen ontplooiing (als predikant) en het bevorderen van een groter verantwoordelijkheidsgevoel van de gemeente ten aanzien van samenlevingsvragen en -problemen.

Wat de normen in het denken van predikanten over hun rol en taak als predikant betreft, hanteren we het begrip 'roeping'. We maken onderscheid tussen een transcendent roepingsbesef (de wijze waarop de betrokkene zijn rol en taak in verband brengt met een roeping van Godswege) en een sociaal roepingsbesef (de mate waarin de betrokkene zijn rol en taak verstaat als een plicht en verantwoordelijkheid ten opzichte van de gemeente).

Wanneer we de drie componenten van de motivatie statistisch in verband brengen met de tijdsbesteding, blijkt van deze drie feitelijk alleen de normatieve oriëntatie van invloed te zijn op de tijdsbesteding. Alleen de tijdsbesteding aan gemeenteopbouwactiviteiten laat een verband zien met doelen en verwachtingen. Het besef een plicht te vervullen tegenover God en/of de gemeente lijkt een belangrijk grondmotief te zijn in de keuzes die predikanten maken met betrekking tot het wel of niet op zich nemen van taken en het wel of niet maken van lange werkweken.

In hoeverre worden de keuzes die predikanten maken ten aanzien van hun tijdsbeste-

ding, beïnvloed door de omstandigheden waaronder zij hun werk verrichten? In dit onderzoek worden de omstandigheden gezien als gepercipieerde omstandigheden. Wat invloed uitoefent op iemands denken en handelen, is in de eerste plaats dat wat de betrokkene zelf waarneemt. Enkele kenmerken van de werksituatie die fungeren in dit onderzoek zijn: mate waarin de predikant in zijn concrete gemeente een duidelijk beeld heeft van zijn taak en van zijn mogelijkheden om een bijdrage te leveren aan het functioneren van de mensen en de gemeente, de mate waarin de kerkeraad de predikant steunt, de mate waarin de eventuele eigen huisgenoten met de predikant meeleven.

Brengen we naast de motivatie ook de werkomstandigheden in verband met de tijdsbesteding, dan zien we dat de omstandigheden geen en de motivatie wel een samenhang vertoont met de tijdsbesteding. Ook op dit punt vormen de taken op het vlak van de gemeenteopbouw een uitzondering. Dit betekent met betrekking tot het grootste deel van de taken, dat predikanten die daaraan veel tijd besteden, dat niet doen omdat zij door de omstandigheden daartoe worden gedwongen, maar omdat zij deze taken zelf belangrijk vinden. Predikanten verrichten hun werk in belangrijke mate op basis van wat zij verstaan als hun taak, plicht en verantwoordelijkheid. Eén van de veronderstellingen in deze studie is dat de tijdsbesteding te beschouwen is als het compromis tussen de motivatie en de mogelijkheden welke de concrete situatie biedt om deze motivatie tot uitdrukking te brengen. De onderzoeksuitkomsten doen vermoeden dat deze veronderstelling slechts in beperkte mate van toepassing is op predikanten.

Hoe tevreden zijn predikanten met hun werk en werkomstandigheden, en welke factoren oefenen invloed uit op hun arbeidsvreugde? Bij gebrek aan vergelijkingsmateriaal is het niet gemakkelijk een antwoord te geven op de vraag hoe tevreden of ontevreden predikanten zijn met hun werk. Als indicatie van de omvang van de dissatisfactie kan fungeren de mate waarin predikanten overwegen om van functie te veranderen. Eén op de tien geeft aan serieus te overwegen het ambt neer te leggen in ruil voor een baan elders. Een kwart van de Gereformeerde predikanten overweegt sterk om een functie als predikant buiten de gemeente te zoeken, tegenover een zevende van de Hervormde predikanten. Gezien de beperkte mogelijkheden om als theoloog buiten de kerkelijke gemeente een functie te vinden, lijkt hier sprake van substantiële onvrede.

Op het eerste gezicht doet er zich een verband voor tussen leeftijd en tevredenheid: hoe ouder de predikant, hoe tevredener deze is met zijn werk. Als we dit verband nader bekijken, blijkt de relatie tussen tevredenheid en leeftijd, in feite door een derde factor veroorzaakt te worden, namelijk de normatieve oriëntatie van de predikant. Jongere predikanten denken over hun werk minder in termen van roeping en verantwoordelijkheid dan oudere. In plaats van een verschil dat veroorzaakt wordt door leeftijd (mogelijk dus van voorbijgaande aard), tekent zich hier wellicht een generatieverschil af.

Het begrip zelfwaardering kan worden gebruikt als een empirische ingang tot de schuldgevoelens van predikanten over het niet toekomen aan activiteiten die zij eigenlijk wel menen te moeten verrichten en het niet kunnen of willen werken overeenkomstig verwachtingen van anderen. Hoge zelfwaardering staat voor: congruentie tussen ideaal en werkelijkheid; kenmerkend voor een sterk schuldgevoel is een grote kloof tussen ideaal en werkelijkheid. Zelfwaardering is voorwaarde voor begrijpend, respecterend en verzoenend staan tegenover het gezichtspunt van anderen en voor de

aanvaarding van eigen mogelijkheden en tekortkomingen; schuldgevoel staat deze houding in de weg. In eerder onderzoek is gebleken dat mensen over het algemeen de neiging hebben hun zelfwaardering af te schermen tegen al te veel fluctuaties in positieve en negatieve ervaringen. In ons onderzoek moeten we vaststellen dat er onder predikanten geen sprake is van een bescherming tegen dissatisfactie-ervaringen. Predikanten lijken, wat hun 'zelf' betreft, onbeschermd te staan tegenover de frustraties en teleurstellingen die hun werk met zich mee kan brengen.

Brengen we de voorspellers van de satisfactie (tijdsbesteding, werkomstandigheden en veranderingsgezindheid) in verband met de mate waarin predikanten tevreden zijn met hun werk, dan doen de uitkomsten vermoeden dat predikanten met een sterk normatieve houding ten opzichte van hun rol en taak als predikant, in een gemeente waarin men deze houding respecteert en bevestigt, tevredener zijn met hun werk, dan predikanten die meer functioneel denken over hun werk, in gemeenten waarin duidelijk sprake is van pluraliteit, ook ten aanzien van de verwachtingen rond de inhoud van het predikantswerk. Voor de satisfactie-ervaring blijkt een duidelijke taakidentiteit van groot belang. Voor zover er thans onder predikanten sprake is van een duidelijke taakidentiteit, is dat een identiteit die sterk samenhangt met de normatieve instelling van de betrokkenen. Hoe sterker het roepingsbesef wordt beleefd, hoe duidelijker men zich een taakidentiteit heeft gevormd. Voor een bevredigender functioneren van predikanten lijkt het van belang na te denken over de vraag of er een duidelijke taakidentiteit mogelijk is, waarin naast normen ook plaats is voor heldere doelen, zodat men daarmee bevredigend kan werken in het toenemend aantal gemeenten waar predikanten steeds minder erkenning en bevestiging zullen kunnen vinden voor een eenzijdig normatieve werkhouding.

Na de bespreking van de empirische feiten, laten we tot slot in deze studie onze gedachten gaan over enkele praktische implicaties van het voorgaande. We hebben enige uitwerking gegeven aan de gedachte dat de verhouding tussen een predikant en een gemeente ook opgevat zou kunnen worden als een verhouding die gebaseerd is op een tussen beide partijen gesloten contract.

Het idee van een contract tussen predikant en gemeente, waarin het spirituele vertrekpunt, werkdoelen, zakelijke en inhoudelijke afspraken worden vastgelegd, wordt uitgewerkt voor beide partijen. Zowel voor de predikant als voor de gemeente worden suggesties gedaan omtrent de wijze waarop zij zich als contractpartij zouden kunnen voorbereiden op een open gesprek over de wederzijdse ambities, verlangens en mogelijkheden. In dat verband komen ook de mogelijkheden van een psychologisch onderzoek naar de persoonlijkheid, capaciteiten en motieven van de predikant aan de orde.